

Enhjørningfortælling med Elene Svendsdatter

15.07.18

Enhjørningen har en lang historie der går helt tilbage til antikken, og den er kendt i variationer hos folkeslag verden over. Dengang mentes det at være et eksisterende dyr.

I Europa fremstilles enhjørningen typisk som en smuk hvid hest, med to horn snoet sammen til et i panden, og klove i stedet for hove, de kan evt. have et gedeskæg og en løvehale. Enhjørningen er meget sky, og kan kun lokkes frem af en uskyldig pige ren af hjertet, dvs. en jomfru. De var derfor næsten umulige at indfange. I den katolske middelalder blev enhjørningen gerne afbilledet i øjeblikket, hvor den lægger sit hoved på pigens, Marias, skød, så den blev et symbol på Jesus og den jomfruelige undfangelse.

Forestillingen om **jagten på enhjørningen** tog form. Denne fortælling udviklede sig i 1400-tallet til at blive brugt i flotte billedværker til kirkerne f.eks. på altertavler og i gobeliner/vægtæpper som kom op at hænge hos de velhavende. Eksempelvis i den meget charmerende, men noget naive stil på alterforsiden fra Gyrstinge kirke ca. 1510. Den er nu udstillet på Nationalmuseet i København. De beskriver den som "en allegorisk fremstilling af Marias Bebudelse og ubesmittede undfangelse i form af en enhjørningjagt". Ærkeenglen Gabriel blæsende i et jagthorn og med sine to jagthunde i snor, kommer ind fra venstre. (Der kan være op til 4 hunde, dydige hunde med navnene "Misericordia," "Justitia," "Pax," og "Veritas" – Barmhjertighed (medfølelse), retfærdighed, fred og sandhed). Gabriel jager Kristus, i form af en enhjørning hen til den siddende Maria. Over dem i skyerne ses Gudfader, med pavens tiara på hovedet, og med den ene hånd rækker han en velsignelse mod Maria.

Hvis det er starten af historien, ses slutningen på et meget kendt og flot sæt af 7 gobeliner fra slutningen af 1400-tallet. Det er også en jagtscene, men her jagter et fornemt selskab enhjørningen, fanger den og dræber den, som Jesus blev dræbt. På billedet, hvor den er omringet, knæler enhjørningen foran en brønd/springvand, med dens horn dyppet ned i vandet som strømmer ud. Enhjørningens horn har den fantastiske egenskab at det renser vandet.

Ud over de to versioner af "jagten", med enhjørningen som Jesussymbol, findes andre fremstillinger f.eks. "Damen og Enhjørningen". Et fantastisk flot sæt af 6 vægtæpper fra Flandern fra slutningen af 1400-tallet, nu udstillet i Paris. Alle gobelinerne har rød baggrund med blomster, såkaldte "millefleurs". En adelsdame med en enhjørning til venstre og en løve til højre, sammen med symbolske dyr og fugle, er med på alle 6 vægtæpper. Symbolikken bag løven og enhjørningen kan fortolkes sådan at løven repræsenterer mod, styrke og maskulin magt, medens enhjørningen står for ædelhed, det fuldkomne gode, og feminin elegance. Temaet for de 5 af tæpperne er sanserne: smage, lugte, høre, føle og syn. Det 6. tæppe som ses her, som er lidt større end de andre, kaldes "My only desire"/"À Mon Seul Dèsir". Adelskvinden er ved at lægge en flot dyr halskæde i en fornem kiste. "À Mon Seul Dèsir" - "Mit eneste begær" står skrevet over indgangen til teltet. Det menes at budskabet for hele serien af gobelin-billeder, er at menneske og dyr har de samme sanser, men kun mennesker begærer overdådigheder, som de ikke har brug for.

En af konsekvenserne ved Reformationen var at meget af symbolikken i den katolske kirke, af protestanter, blev anset for at være "overtro". Mange billedlige fremstillinger i kirkerne i Danmark, f.eks. på altertavler, blev smidt ud. Heldigvis ikke Gystinge kirkes enhjørning, den blev formentlig gemt op på kirkens loft. Nogle år senere efterspurgtes fornyelse, også indenfor den katolske kirke, og der holdtes forsamlinger af ledende kirkefolk. Et af slutresultaterne i 1563 var, at den katolske kirke officielt ikke accepterede brugen af enhjørninger som symbol for Jesus længere.

Alligevel troede folk stadig på at der fandtes enhjørninger, og at hornet havde ganske særlige evner, som lægemiddel.

Ud over det kristensymbolske havde enhjørninger, som nævnt, en meget væsentlig egenskab, som gjorde dem meget eftertragtede. Det menes at enhjørninghorn kunne afsløre forgiftet vand og gøre det uskadeligt. Faktisk mere end det, hornet kunne i pulverform bruges i medicin der var virksomt mod høj feber, mæslinger, kopper og **pest**. Enhjørningehorn, som var meget sjældne, var derfor meget eftertragtede og blev solgt til ekstremt mange penge, de var endda langt mere værd end guld. Derfor var det kun de allerrigeste, de kongelige, som havde råd til at købe dem. De havde gerne en livlæge ansat, men selv om lægen havde læst på et fint universitet og kendte lidt til anatomi, var der meget lidt de kunne gøre for at afhjælpe sygdom. Hoffene havde også en apoteker, som kunne blande medicin, og når nu enhjørninghorn var et vidundermiddel i en verden med få lægemidler der virkede, skulle der gerne stå et stump enhjørningehorn klar hvis nogen i kongefamilien blev syg. Da Martin Luther lå syg med brystsmerte den 17. februar 1546, havde han to læger der tog sig af ham. Hertugparret var også tilstede i sygestuen. De havde et stykke enhjørninghorn med som blev revet og rørt i noget vin, som Luther drak to skefulde af. Trods denne indsats døde han dagen efter.

Der var ingen læger i Næstved i 1500-tallet, og klostrene hvor de syge ellers kunne blive passet af munke og nonner var lukket. Helligåndshuset, som kaldtes et hospital, fungerede som et plejehjem for de fattige og syge som ikke havde anden mulighed. Den første apoteker i København fik sin bevilling i 1546, og der skulle gå næsten 100 år før der kom en apoteker til Næstved. Der var dog 3-4 bartskeerere i Næstved, som egentlig var barberere, men de havde bibeskæftigelse som kirurger. De kunne trække tænder ud på folk med tandpine, de kunne binde brækkede arme og ben, og de kunne sy folk sammen hvis de havde skåret sig. En som vi ved havde fast arbejde var bartskeereren fra Lille Næstved som havde tjansen at klippe kostskoledrengenes hår på Herlufsholm. I krigstider drog bartskeererne ud med hæren og flåden, og lappede de sårede sammen så godt de kunne. Ellers var det gerne kvinder, som havde interesse i urter og planter med helbredende virkning, der blandede miksturer mod alskens dårligdomme. De kendes som kloge koner.

Efter Herluf Trolles død boede Birgitte Gøye i Næstved, på Sortebrødre gården. Hun var meget velhavende, døjede selv med nogle helbredsproblemer og havde en interesse i medicin som hun delte med sine fine veninder. Hun skrev sammen med den danske prinsesse Anne som var blevet tysk gift. Trods det at Anne var en fornem fyrstinde og fødte 15 børn, var hun også overordentlig interesseret i medicin. Hun lavede selv alle mulige former for cremer og helbredende-miksturer. Anne fik en bog med opskrifter fra en anden fyrstinde hvori der var opskrifter der krævede enhjørninghorn. Da hun skulle til at destillere i foråret 1559 fik hun, efter at have ønsket det fra sin forældre, tilsendt et stykke af et enhjørninghorn. Det danske kongepar Christian 3 og dronning Dorothea sendte en formaning med "Da vi har haft det længe og haft det kært, beder vi dig om ikke at bruge det uden omtanke."

Anna af Sachsen

Anne har helt sikkert brugt hornet med megen omtanke, for hun tog apotekergerningen meget seriøst. Da hun i 1576 ønskede at købe et enhjørninghorn til 25.000 kr., var hun ikke så heldig, for den formue var hendes mand Fyrst August alligevel for nærig til at betale. Men Anne skulle åbenbart bruge et enhjørninghorn, og et par år senere skrev han til en bekendt som kendte en købmand hvor der måske kunne købes et til en billigere penge. Fyrsteparret havde i øvrigt oplevet den gode effekt af enhjørninghornspulver blandet i både øl og vin, som havde haft en opkvikkende virkning på patienterne. De var i øvrigt også klar over at elefantstødtænder, som de kaldte elefanthorn,

til nød kunne bruges som en erstatning, hvis enhjørninghorn ikke kunne skaffes. Fyrstinde Anne havde også en stor tiltro til Aqua Vita som er brændevin, som hun selv lavede med mange smagstilsætninger, og som hun sendte til syge venner bl.a. Birgitte Gøye. De fine damer byttede også opskrifter og det vides at der hjemme hos Birgitte i Næstved destilleredes brændevin efter Annes anvisning, og andre miksturer blev lavet til selvmedicinering.

Med års mellemrum blev Næstved ramt af pesten. Det var meget slemt i 1565 hvor 723 personer døde, dvs. ca. 20% af byen befolkning. Der var mindre udbrud af pesten igennem resten af 1500-tallet. Den næste virkeligt alvorlige omgang pest, som ramte Næstved kom i 1602. I 1300-tallet havde der været en forfærdelig pestepidemi som havde ramt Europa og millioner var døde, det kaldtes den Sorte Død. Pesten som ramte Danmark i 1602 kaldtes den Hvide Pest.

Den 25-årige Christian d. 4. var konge i 1602. Der boede 3-4000 personer i Næstved, og der var gang i byen med mange købmænd og håndværkere, to store bykirker, flere adelige havde byejendomme her, der var en dansk skole og en latinskole, og lidt udenfor byen var kostskolen Herlufsholm. Bystyret bestod af 2 borgmestre og et byråd, og det kan ses i tingbogen og rådstuebogen, at fred og ro herskede. Der var ingen store sager med vold og mord i 1601. Der var dog en sag, som må have haft opmærksomheden fra alle i byen. 3 kvinder blev beskyldt for trolddom. Et vidne var Frederik bartskærs kone Anne, som havde søgt hjælp af en af de anklagede, til en syg ko. Her kunne manden, bartskæreren, ikke hjælpe, men en klog kone med sin trolddom kunne. Alle 3 blev fundet skyldige, og i starten af 1602 dømt til henrettelse, men der havde Næstvedborgerne andet at bekymre sig om.

Næstved borgmester Engel Postfeldt

Sidst i 1601 bragtes en "pestilens" til Danmark med skibsladninger af korn fra Tyskland. Sygdommen spredte sig over hele landet, det gik hurtigt, og døden fulgte kort efter man var ramt. De mente at det var en smitsom sygdom, men var samtidig klar over at de hygiejniske forhold, med beskidte vand, var medvirkende til at så mange bukkede under og døde. I Ålborg hvor næsten hver tredje person døde, blev det besluttet at gøre noget mod urenligheden i byen. Åen der brugtes til byens vandforsyning var også afløb for spildevand fra latriner, slagterier osv. Vognlæs af møg blev i hundredvis fejlet op i gaderne og kørt ud af byen. Skolegården havde været rigtig slem, og efter skidtet var fjernet, blev der spredt sand ud hvor børnene legede.

Om der var lige så beskidt i Næstved, er ikke sikkert, men der døde 590 Næstvedborgere dvs. ca. 1 ud af hver 6, og det var både voksne og børn, rige som fattige der døde. En stor, stærk håndværker, som slet ikke havde tid til at blive syg, men som blev ramt af sygdommen var træskæreren Abel Schrøder. Han boede i sin bygård der lå til venstre for Helligåndshuset, med sin kone Maren, sønnen Eiler, datteren Lisabeth, deres nyfødte søn Abel og deres ansatte som boede hos dem. Billedskærerværkstedet havde meget travlt, de var i gang med at skære en fornem ny prædikestol til Sct. Mortens kirke. Flere af byens spidser, adelsfolk og nogle velhavende borgere var gået sammen og havde betalt for den, og prædikestolen blev pyntet med deres våbenskjold og bomærker. En af giverne var byens borgmester Engell Postfeldt.

Han var født i Tyskland, og var kommet til Danmark som ganske ung mand i adelsmanden Mikkel Sehesteds følge. Mikkel Sehested blev lensmand på Gavnø og Engel Postfeldt arbejdede for ham som foged.

Engel gjorde det godt, blev dansk gift med Elene Svendsdatter, og de fik en håndfuld børn. Der vides ellers ikke noget om Elenes familiebaggrund. Familien flyttede ind til Næstved hvor som sagt Engel blev borgmester. Engel var ikke adelsmand, og havde dermed ikke noget adeligt våbenskjold, men han havde et bomærke, som var et borgerligt våbenskjold. Det brugte han f.eks. som segl på dokumenter han underskrev. Det blev malet på prædikestolen sammen med de andre givers våbenskjold og bomærker. Engels bomærke består af et kors med en slange, slangen fra paradishaven, og hans initialer E.P.F. Engels hustru Elene havde også et bomærke, og det er her at de nok kunne have ønsket sig at symbolerne var mere end bare billeder, at de havde kræfterne af det de repræsenterede. For Elenes bomærke består af to enhjørninger der drikker vand fra et springvand.

Enhjørninger der gør at forgiftet vand bliver rent, og hvis horn i medicin helbreder for pesten.

For 1602 var et forfærdeligt år for Engel og hans hustru Elene. Deres børn blev syge af den hvide pest – og døde. Anne døde den 15. sept. 16 år gammel, en uge senere den 22. sept. var det den 19-årige Regitze der døde. 15-årige Birgitte døde en måned senere den 20. okt., og sidst døde deres søn Tønne den 9. dec. 10 år gammel. Dvs. at 4 af deres børn døde på mindre end 3 måneder. De havde penge nok, de har helt sikkert købt og givet børnene den bedste medicin der var at skaffe i Næstved, men det var ikke nok til at redde børnenes liv.

Nu hvor de var døde og begravet i kirken, fik forældrene lavet en meget flot gravsten til børnene – en ligsten, hvor børnenes figurer er skåret ud i relief. Ligsten er ikke malet, men nogle blev malet så personerne stod endnu skarpere i farve. Den smukke ligsten har kostet mange penge, ”sølv” som der faktisk også står skrevet på den. Her står flokken, de tre søstre Anne, Regitze og Birgitte med lillebroren Tønne. Man bliver helt rørt af opstillingen, som er meget usædvanlig, med englen som omfavner børnene. Det er som om forældrene i sorgen siger at de lader børnene flyve videre til himmeriget sammen og i trygge hænder, ”Gud giver dem en ærefuld opstandelse”. Heldigvis havde de en datter der ikke døde, Elisabeth, som blev gift med en mand der blev borgmester i Næstved efter Engel. De fleste familier i Næstved mistede nogen til pesten, men Postfeldtfamilien må alligevel have været nogle af dem som var hårdest ramt.

Det var slemt at miste sine børn. Det var også slemt for dem der mistede en ægtefælle, specielt når det var manden der tjente pengene til familien. Træskærereren Abel Schrøder var en af de første der døde, og inden året var omme var deres mestersvend også død. De fik ikke nogen flot, dyr ligsten, men man kan sige at deres håndværk, det smukke billedskærerarbejde på prædikestolen som de havde lavet og som stadig står i kirken, er en slags minde over dem. Maren stod alene tilbage med to børn og babyen, og et træskærerværksted hun skulle holde kørende. Det må også have været hårdt.

Her i slutningen af 1500-tallet, var der gået 100 år siden Columbus var sejlet over Atlanten, og havde opdaget Amerika. Der var andre modige opdagelsesrejsende og nysgerrige videnskabsmænd der prøvede at finde ud af hvordan verden hang sammen. Med hensyn til enhjørninger blev man også klogere. Dronning Elizabeth d. 1. af England fik overdraget et enhjørninghorn fundet i 1577, fra en "**vand**-enhjørning", en fisk med horn og ikke et "**land**-enhjørning". Danskere havde tilbage i vikingetiden kendt til den rette sammenhæng, at der fandtes narhvaler med horn, men det var åbenbart gået i glemmebogen. Jens Munk sejlede ud fra København i 1619 i fregatten "Enhjørningen" for at finde nordpassagen til Indien. Et lidt pudsigt navn for et skib, med mindre det var en vand-enhjørning der tænkes på. Det gik heller ikke godt for dem, selv om de ikke blev forgiftet af beskidte vand, eller syge af pesten, var der kun 3 af besætningsmedlemmerne der overlevede turen.

Nu luftede nogle videnskabsmænd deres formodning om at enhjørninger ikke fandtes, og at **alle** de såkaldte enhjørninghorn faktisk "hidrørte fra en fisk". I København fik naturforskeren Ole Worm fat i en narhvalkranium med påsiddende stødtand, og publicerede sine iagttagelser om det i 1638. Han havde sin videnskabelige dokumentation på plads, og narhvaltanden indgik i hans naturhistoriske samling. Ved Worms død, købte Frederik d. 3. hans samling til sit eget kunstkammer. Men viden kan man også bruge som det passer en, eller lade være, og da Kongen fik sin smukke salvings tronstol fremstillet i 1660-erne, var det af enhjørninghorn - selvfølgelig ☺.

Næstved fik sin først apoteker i 1640-erne, Christoffer Mutt. Han solgte medicin, krydderier, vin, tørret frugt og slik. Nogle apotekere havde en enhjørningfigur som apoteker-symbol hængt udenfor deres butik. Mutts apotek i Næstved gik ikke så godt, og han flyttede til København. Men der gik ikke så lang tid før en ny flyttede til byen, og der har været apotekere lige siden, bare ikke enhjørningapoteker, men et løve- og et svaneapotek.

Selv om enhjørningen, i 1600-tallet, ikke længere blev brugt i kristen kirkekunst som symbol for Jesus, var den stadig med som en fantastisk skabning i Guds have. Og som sådan fik vi alligevel flere enhjørninger i Næstved og omegn. På dåbsfade. I 1649 fik Sct. Peders kirke et flot messingdåbsfad med springende figurer som pynt, blandt dem en enhjørning. At enhjørningens horn historisk havde den egenskab at kunne rense vand, gjorde nok heller ikke noget når man tager formålet med dåbsfadet i betragtning.

I andre lande beholdt enhjørningen sin popularitet, også udenfor kirken og apoteket. I slutningen af 1300-tallet, da Erik af Pommern var konge i Danmark, tog den skotske kong Robert III enhjørningen til sig, og brugte den, i sit segl, som symbol på renhed og styrke. En enhjørning blev præget på skotske mønter og det blev enhjørninger der endte med at være skjoldholdere for Skotlands rigsvåben. Enhjørningen er Skotlands nationaldyr i dag. Og, fordi enhjørningen er et symbol for Scotland og løven er for England ses de sammen som skjoldholdere til Storbritanniens rigsvåben. Rigsvåbenet, som fra 1603 har repræsenteret unionen, England og Scotlands fællesskab. En afleder af det er, i populærkultur, at en konflikt mellem en løve og en enhjørning, er en konflikt mellem englændere og skotter. Det ses f.eks. i deres optræden i fantasybogen Alice i Eventyrland fra midten af 1800-tallet.

Med løven og enhjørningen vender vi tilbage til "Damen og Enhjørningen" gobelinerne fra 1400-tallet. De fik et helt nyt liv i Harry Potterfilmene. De fantastisk flotte vægtæpper hænger i fællesstuen hos Gryffindor på Hogwarts, det ser rigtig hyggeligt ud. I Harry Potter historierne er den eneste enhjørning man ser, en død enhjørning. Skurken Lord Voldemort har drukket dens blod for at få sine kræfter tilbage, for her er fortællingen at, hvis man var døden nær, ville det at drikke enhjørningblod redde ens liv. Der var dog en høj pris at betale for at dræbe en enhjørning, så var man forbandet til evig tid. Blodet, ud over at det kunne redde menneskeliv, var blåsløvfارvet og selvlysende. Ifølge Harry Potters "Læren om magiske væsner" blev enhjørninger født guldfarvede, som to-årige blev de sølvfarvede, og først som fuldvoksne 7-årige blev de helt hvide. Enhjørninghår blev af Hagrid indsamlet i skoven til brug til forbindinger, og både hår og horn bruges til magiske blandinger. Hår fra enhjørninger bruges i fremstilling af tryllestave. De skulle give funktionsdygtige og trofaste stave, som dog ikke var de stærkeste, og havde tendenser til tristhed hvis de ikke blev behandlet ordentligt.

Enhjørningefigurer er meget populære i dag, de er allevegne. De findes i alle mulige farver, ses nogle gange med vinger, og har for det meste beholdt deres klassiske sky, renhjertede personlighed. Enhjørninger findes lige fra krammedyr og udklædningskostumer til de mindst børn, til figurer i animationsfilm og computerspil til et voksent publikum.

Det er længe siden enhjørningen havde en symbolsk betydning, som havde noget som helst med Jesus eller lægemidler at gøre. Nu bruges figuren som logo og maskot i meget forskelligartede brancher. For en del år siden havde en dansk bank, Unibank, et flot enhjørningehoved som bankens logo – enhjørning er på engelsk unicorn og derfor valgte de enhjørningen, som deres symbol. Men da banken i 2001, fusionerede med andre banker i Norden kom alle bankerne i koncernen til at være Nordea banker, og

skulle have et ens nyt Nordea look. Unibank-enhjørningen skulle fjernes fra alle de 400 danske filialer. De var jo på alt i bankerne, lige fra facadeskilte til kuglepennene som kunderne brugte til at underskrive deres låneaftaler i banken. Det kostede 100 millioner at skifte alt med enhjørningelogoet ud!

Det kan også gå den anden vej, hvor enhjørningen bliver valgt til. I forbindelse med at Herning-Ikast

damehåndboldklubben, skiftede ejer, har de fået et nyt logo. De er gået fra at være en del af FC-Midtjylland som bruger en ulv som logo, til et helt nydesignet logo, med et fint lilla enhjørningehoved. Damerne var blandt de dygtigste håndboldspillere i Danmark under ulven. Enhjørningens

traditionelle påpasselige og menneskesky personlighed passer umiddelbart slet ikke til det lynhurtige, fysiskkrævende og ekstremt larmende damehåndboldunivers. Men hvem ved, vores tids enhjørning har måske lige det der skal til, for at inspirere spillerne, så de kan blive ved med at vinde.

I dag har vi, i Næstved, et Løve- og et Svane-apotek, forhåbentlig uden at der er blandet dele af disse, eller enhjørningehorn i medicinen. Dog vides at troen på at noget er virksomt i nogle tilfælde kan udvirke "mirakler". Det er nok ikke "tilfældigt" at en enhjørning, med vinger som de tit ses i dag, holder til ved sygehuset. Streetart-kunstneren Loomit malede et gavlmaleri, i Ringstedgade på karreen overfor sygehuset, i april 2018. Enhjørningen ser noget urolig ud, de er jo meget sky dyr, og her er meget trafik. Den ville nok føle sig mere tilpas i den flotte have med medicinske urter, og det friske kildevand ved Ostenfeldtanlægget.

Ekstra

Corfitz Ulfeldt var elev på Herlufsholm 1611-1617. Han forlod skolen som 11-årig for at rejse på studietur i Europa med sine brødre. Corfitz var i udlandet i 12 år. Det menes at han, sammen med to af sine brødre, blev katolik. Senere i livet var han i hemmelig kontakt med katolikker, hvor hans dæknavn var "il unicorno" enhjørningen. Corfitz er på latin Cornificius.

Cornelius er et meget populært drengenavn i Europa, dog er det ikke så brugt i Danmark. Det stammer fra det latinske "cornu". Den romersk soldat Cornelius, "Cornelius the Centurian", var den første ikke-jøde som blev døbt kristen. Han blev helgenkåret og er skytshelgen for soldater og velgørere. Pave Cornelius fra 200-årene blev også helgenkåret. Han er skytshelgen for dem med ørepine og epilepsi samt for kvæg, og hans kendetegn/attribut er et horn! Der findes et kalkmaleri af denne Sct. Cornelius, med et drikkehorn, i Roskilde Domkirke. Cornelia, er pigeversionen af Cornelius og flere piger har fået navnet i Danmark de senest 10-15 år. Der er noget eventyrligt over navnet, som også er populært i fantasygenren, specielt for enhjørninger.

Den hollandske Cornelis Floris var mester for Herluf Trolle og Birgitte Gøjes fantastisk kenotaf i Herlufsholm Kirke.

Danske børnebøger af Peter Gottfeldt med enhjørninger